

УДК 664.1.003.13

О. П. Хаєцька,
к. е. н., старший викладач кафедри економіки,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

ФОРМУВАННЯ Й ЕФЕКТИВНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ВИРОБНИЦТВА

O. Khaietska,
Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of Economics Department,
Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

THE FORMATION AND EFFECTIVE FUNCTIONING OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF SUGAR BEET PRODUCTION

У статті визначено зміст поняття організаційно-економічного механізму цукробурякового виробництва як системи організаційних, економічних і екологічних принципів та методів ефективного їх функціонування, а також відповідних об'ємів і якості цукрових буряків та продуктів їх переробки, які у взаємозв'язку забезпечують попит на продовольчому ринку за оптимального співвідношення виробничих витрат і ціни для сільськогосподарських товаровиробників. Основою застосування складових цього механізму є визначення умов господарювання підприємств галузі, що враховують особливості виробництва, взаємодію підприємств, що виробляють та переробляють цукрові буряки.

Розглянуто концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму підвищення ефективності цукробурякового виробництва, що включають диференційоване застосування специфічних і загальногалузевих організаційних та економічних важелів, інструментів і зв'язків, раціональне розміщення галузі з урахуванням впливу ґрунтово-кліматичних умов на процес виробництва і мінімізації витрат, диверсифікацію використання продукції галузі, що визначатимуть результати господарської діяльності досліджуваного підкомплексу.

In the article is defined the concept of organizational and economic mechanism of sugar beet production, as a system of organizational, economic and environmental principles and methods for their efficient functioning, and appropriate amounts and quality of sugar beet and their products, which are in relationship provide the demand in the food market for the optimal ratio of production costs and prices for agricultural producers. The basis for the application of the components of this mechanism is the determination of the conditions of the industry, taking into account the peculiarities of production, the interaction of the enterprises producing and processing sugar beets.

It is considered the conceptual bases of formation of organizational and economic mechanism of increase of efficiency of sugar beet production, including differential application specific and industry-wide organizational and economic levers, instruments and relations, rational distribution of the industry taking into account the influence of soil and climatic conditions on the production process and minimize cost, diversify the use of products in the industry to determine the performance of the studied production.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, складові механізму, елементи механізму, цукробурякове виробництво, цукрові буряки.

Key words: organizational and economic mechanism, components of mechanism, elements of mechanism, sugar beet production, sugar beets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сутність організаційно-економічного механізму цукробурякового виробництва розк-

ривається через систему організаційних та економічних важелів, інструментів, чинників, що впливають на економічну діяльність

підприємств, галузей, продуктових підкомплексів, спрямованих на підвищення його ефективності.

Завдяки організаційним та економічним чинникам цього механізму поєднується об'єктивний та суб'єктивний аспекти людської діяльності в контексті розвитку цукробурякової галузі на основі впровадження інновацій та підвищення ефективності використання природного потенціалу [1, с. 14].

Основними складовими організаційно-економічного механізму, що здійснюють вплив на об'єкти господарювання є вплив ґрунтово-кліматичних умов, вимоги щодо якості продукції, умови зберігання та переробки, вплив процесів глобалізації та визначених стратегічних цілей галузевого розвитку з метою підвищення загального ефекту для досягнення визначених цілей розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні, методологічні та практичні аспекти функціонування цукробурякового виробництва були предметом дослідження вітчизняних вчених: В. Андрійчука, П. Борщевського, О. Варченко, П. Гайдуцького, О. Зайця, М. Коденської, І. Лукінова, В. Пиркіна, М. Роїка, С. Стасіневич, А. Фурси, М. Ярчука та інших.

ЦІЛІ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є узагальнення особливостей організаційно-економічного механізму підвищення ефективності цукробурякового виробництва та систематизування методичних підходів до оцінки впливу елементів організаційно-економічного механізму на рівень ефективності його функціонування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Цукробурякове виробництво являє собою особливу виробничо-економічну систему, що формується під впливом політичних, економічних, організаційно-правових, науково-технічних, соціально-демографічних і природних факторів. Отже, при дослідженні функціонування цього виду виробництва доцільно використовувати системний підхід, тобто розглядати окремі складові елементи системи, що утворюватимуть єдине ціле [2].

Це зумовлено, по-перше, значенням і місцем розвитку цукробурякового виробництва

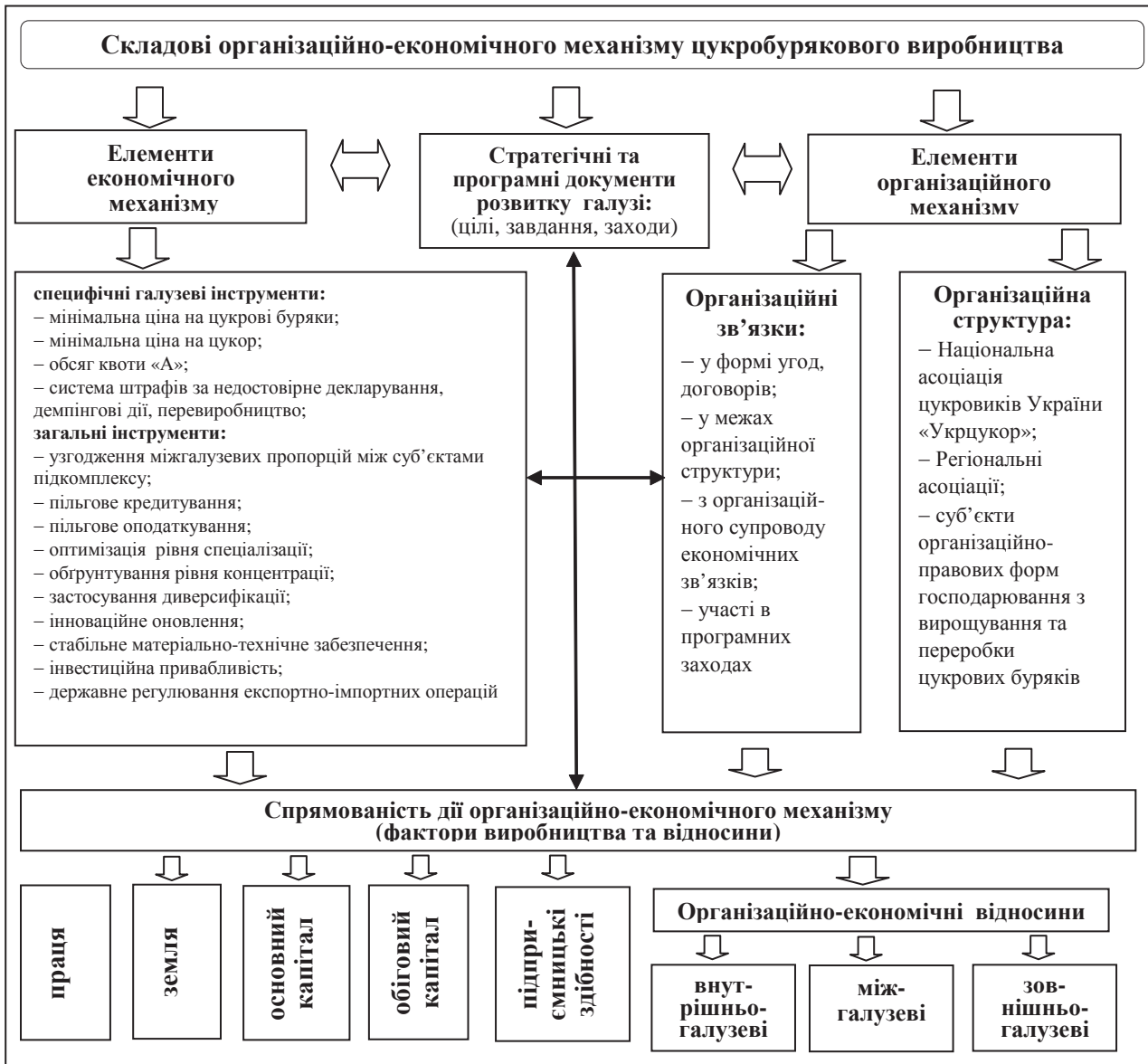
як складової цукробурякового підкомплексу АПК. По-друге, багатокомпонентністю продукції цукробурякового виробництва, що передбачає розвиток промислових підприємств, різних за виробничим напрямом, асортиментом виробленої продукції, її значенням у забезпеченні продовольчої безпеки країни [3, с. 52—53]. По-третє, агротехнологічний характер цукробурякового виробництва як високоінтенсивної галузі АПК зумовлює необхідність застосування системи машин, механізмів і обладнання, а отже, розвитку промислових підприємств машинобудування та постачання, зв'язків і взаємовідносин між ними, застосування системи удобрення ґрунтів і захисту рослин від шкідників та хвороб, що в свою чергу потребує розвитку підприємств, служб і організацій хімічної промисловості.

Система економічних та організаційних методів господарювання спонукає до підвищення ефективності функціонування виробництва і сприяє досягненню економічних, соціальних, інноваційних та інших результатів. До організаційно-економічних елементів належать: прогнозування, ціноутворення, оподаткування, кредитування, лізинг та водночас вони включають в себе такі інструменти впливу: масу прибутку, норму амортизації, валютні курси, кредитні ставки тощо.

Узагальнення різних підходів до трактування організаційно-економічного механізму цукробурякового виробництва дає змогу виділити його структуроутворюючі елементи, стадії, зв'язки, економічний механізм та організаційну структуру (рис. 1).

До організаційно-економічних факторів, які визначають і формують ефективність виробництва, належать: раціональне розміщення, сучасна інноваційна технологія виробництва, оптимальна концентрація, спеціалізація, інтеграція та інтенсифікація галузі, форми організації виробництва і мотивації праці, ціноутворення, зберігання, переробка і реалізація продукції. Всі вони взаємозалежні та взаємообумовлені і впливають на ефективність як прямо, так і опосередковано, тому досягнення максимальної ефективності за певної забезпеченості виробничими ресурсами можливе лише за умови їх оптимального поєднання [5].

Важливе значення для забезпечення ефективності цукробурякового виробництва мають: рівень родючості ґрунтів, структура основних виробничих засобів, ступінь фаховості працюючих у галузі та ряд інших факторів.

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм функціонування цукробурякового виробництва

Джерело: розроблено автором [4].

Напрями удосконалення механізму регулювання цукробурякового виробництва проявляються через організаційну та економічну структуру. До організаційних чинників належать: організація ринкової інфраструктури; поліпшення управління; бізнес-планування; маркетинг; оренда та лізинг; впровадження новітніх інформаційних технологій. У свою чергу економічні чинники включають: покращення якості та підвищення конкурентоспроможності продукції; регулювання цінового та фінансово-кредитного механізмів; заходи інноваційно-інвестиційного спрямування; врахування ризиків, страхування виробничої діяльності.

Ринок цукру є важливим сектором продовольчого ринку України, тому саме держава має стати тим організаційним чинником, що створює сприятливе середовище ринкових відносин у цукробуряковому підкомплексі.

За результатами аналізу літературних джерел вітчизняних і зарубіжних науковців можна дійти до висновку про подвійність значення і ролі ефективного функціонування організаційно-економічного механізму цукробурякового виробництва. З одного боку, його можна вважати однією з ключових функцій менеджменту, оскільки дія його економічних чинників (пільгове кредитування, пільгове оподаткування

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності цукробурякового виробництва

Джерело: сформовано автором [4].

ня) має переважне відношення до функції регулювання. З іншого боку, організаційно-економічний механізм застосовується на всіх етапах управління економічними процесами розвитку галузі, що свідчить про його підпорядкованість досягненню загальної мети підвищення економічної ефективності цукробурякового виробництва.

Питання наукового обґрунтування організації й ефективного функціонування цукробурякового виробництва не втрачає актуальності, тому створення ефективного організаційно-економічного механізму регулювання ринку цукру та продуктів його переробки неможливе без змін в організаційно-економічному механізмі підкомплексу.

Для розв'язання цих питань має діяти налагоджений економічний механізм, що забезпечуватиме регулювання досліджуваного підкомплексу: органічне поєднання ринкових механізмів з елементами саморегулювання та методами державного регулювання при виробництві цукрових буряків і продуктів їх переробки, виробництва цукру; здійснення фінансового оздоровлення і підвищення прибутковості виробничої діяльності цукровиків, забезпечення конкурентоспромож-

ності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках; удосконалених форми інтегрованих формувань виробників і переробників цукросировини, піднесення технологічного рівня цукробурякового виробництва. Чіткий механізм регулювання економічних відносин сприятиме підвищенню ефективності функціонування організаційно-економічного механізму цукробурякового виробництва в умовах становлення та розвитку ринкової економіки.

Характерною особливістю цукробурякового виробництва є налагодження тісних виробничо-економічних зв'язків з іншими галузями національного господарства: сільським господарством, промисловістю, торгівлею, транспортом і зв'язком, матеріально-технічним постачанням, будівництвом, а також з іншими галузями невиробничої сфери. Найбільш тісно економічно пов'язано сільське господарство з цукровою промисловістю, яке виробляє і постачає цукровим заводам на переробку цукрову сировину [6, с. 126].

У цілому підвищення ефективності дії організаційно-економічного механізму можна досягти за рахунок раціоналізації

Таблиця 1. Посилення взаємозв'язку функцій управління та організаційно-економічного механізму цукробурякового виробництва

Функція управління	Зміст функції організаційно-економічного механізму
Планування	1. Визначення рівнів впливу організаційної та економічної складових на суб'єкти господарювання з метою: досягнення сукупності стратегічних цілей, у т.ч. обсягів виробництва продукції та забезпечення конкурентоздатності виробництва. 2. Розподіл сукупності заходів механізму за стратегічними та програмними документами з визначенням рівнів їх дії та очікуваних результативних показників виробництва
Організація виробництва	1. Інформаційне забезпечення суб'єктів господарювання. 2. Проведення організаційних заходів щодо порядку задіяння складових механізму на процеси та суб'єкти господарювання галузі
Аналіз та контроль	Здійснення аналітичних та контрольних функцій щодо оцінки впливу складових механізму на ефективність складових цукробурякового виробництва
Регулювання	У випадку неотримання очікуваних результатів внесення необхідних змін до переліку заходів та параметрів їх впливу на результативність виробництва
Стимулювання	Для більш швидкого досягнення бажаних цілей обґрунтування заохочуючих заходів впливу

Джерело: [4].

впливу його окремих складових на виробничі процеси та суб'єкти господарювання галузі, а саме: упорядкування функцій, розвиток диверсифікації та поглиблення спеціалізації (рис. 2).

Базовою умовою вдосконалення організаційно-економічного механізму є усвідомлення його взаємозв'язку з функціями системи управління, що включає в себе організацію виробництва та планування, обґрунтуванні сукупності впливів складових організаційного та економічного механізмів на досягнення запланованих результатів господарської діяльності з виробництва цукрових буряків та їх промислової переробки.

Особливість прояву механізму на етапі організації виробничих процесів полягає в проведенні організаційних заходів щодо діяльності суб'єктів господарювання та забезпечення їх матеріально-технічними ресурсами з метою досягнення запланованих цілей розвитку. Акцентом механізму на етапі аналізу є здійснення аналітичних і контрольних функцій щодо оцінки впливу складових механізму на ефективність досягнення галузевих цілей. У випадку неотримання очікуваних результатів, на етапі регулювання здійснюється внесення необхідних змін у системі заходів і визначаються параметри їх впливу на результативність функціонування підкомплексу. На етапі стимулювання обґрунтовуються зміни в складові механізму для швидкого досягнення запланованих цілей галузевого розвитку (табл. 1).

Аналіз співвідношення функцій управління та функцій організаційно-економічного механізму в цукробуряковому виробництві

показав його підпорядкованість досягненню загальних цілей управління. Саме тому посилення взаємозв'язку функцій управління та галузевого організаційно-економічного механізму вказує на необхідність їх підпорядкування функціям загальногалузевого управління.

Визначальним у процесі формування організаційно-економічного механізму підвищення ефективності цукробурякового виробництва є активне опанування на всіх рівнях галузевого управління гнучкості в прийнятті рішень. З огляду на особливості здійснення галузевих господарських процесів на господарському, галузевому та державному рівнях управління слід підвищити професійний рівень управлінців у напрямі опанування ними методів обробки даних та обґрунтування багатоваріантних рішень з урахуванням можливої зміни впливу факторів зовнішнього середовища.

На господарському рівні важливим є виявлення тенденцій та закономірностей здійснення різних виробничих процесів. Наприклад, корисним для виробників буде інформація щодо виправданості концентрації посівів цукрових буряків. Підтвердженням цьому є залежність показників рентабельності від концентрації посівів.

Також виробники повинні приділити увагу додатковим витратам на внесення мінеральних добрив, кількість яких має відповідати потребам рослин і ґрунтів та дотримуватись раціонального співвідношення NPK. Підвищення дії складових механізму значною мірою обумовлюється обґрунтованим запроваджен-

ням технологічних заходів. Так, ефективне використання добрив може визначати до 50 % приросту врожайності коренеплодів. Виробникам слід враховувати, що цукрові буряки використовують значно більше елементів живлення, ніж інші сільськогосподарські культури. Поряд з економічною оцінкою виправданості їх додаткового внесення слід обов'язково враховувати екологічний вплив на довкілля. Аналіз взаємозв'язку рівня урожайності та витрат на добрива виявив їх пряму залежність. Але виробники повинні враховувати виправданість додаткових витрат на внесення добрив, про що свідчить показник рівня рентабельності.

При недотриманні агротехнічних вимог вирощування та збирання цукрових буряків знижується урожайність та погіршується якість коренеплодів, тому даний негативний чинник слід усунути, оскільки підвищення якості коренеплодів є передумовою для зростання конкурентоспроможності вітчизняного ринку цукру. Чим вищі технологічні характеристики цукрових буряків, тим більший вихід цукру [7].

Різноманітна роль розвитку галузі визначається працевлаштуванням населення, забезпеченням промисловості сировиною, виробництвом різних харчових продуктів, серед яких важливе місце належить цукру, та збереженням галузі буряківництва. У зв'язку з цим необхідним для держави на всіх рівнях управління є пошук альтернативних шляхів використання продукції галузі, одним з яких є переробка цукрових буряків як відновлюваної сировини на технічні цілі, зокрема на виробництво біоенергетичних ресурсів.

На державному рівні управління доцільно враховувати особливості організаційної структури галузі та внеску різних її суб'єктів в вирішення як окремих економічних, так і соціальних завдань. Важливим є запровадження диференційованого підходу і до різних організаційних форм господарювання. З одного боку, беззаперечним є внесок у вирішення завдань продовольчого забезпечення великих інтегрованих структур. З іншого боку — незамінною є роль господарств населення і невеликих сільськогосподарських товаровиробників у питаннях працевлаштування та забезпечення пропорційності розвитку сільських територій.

При запровадженні організаційно-економічного механізму у галузі слід зважати на проблему обмеженої можливості купівлі сільсько-

господарськими виробниками цукрових буряків достатньої кількості технічних засобів, добрив, гербіцидів, інших необхідних ресурсів для забезпечення галузі. Лише сприятливі агрокліматичні умови не гарантують конкурентоспроможність галузі. Всі складові факторів виробництва: праця, земля і капітал будуть ефективними у своїй взаємодії та взаємовідповідності.

Базовим у структурі організаційно-економічного механізму розвитку цукробурякового виробництва є техніко-технологічне оновлення галузі, що слід здійснити, як за організаційними, так і за економічними складовими цього механізму.

Одним із важливих завдань активізації дії організаційно-економічного механізму є запровадження інноваційних розробок. Стосовно цукробурякового виробництва — це опанування інноваційних стратегій господарської діяльності виробників та врахування стану ринкової інфраструктури при запровадженні інновацій. Відповідно важливим є формування диференційованої господарської діяльності в галузі. У ринкових умовах виділяються сприятливі та несприятливі роки здійснення господарської діяльності. Щодо впровадження інноваційних технологій у сприятливі роки доцільно зосередити увагу на сучасних високоінтенсивних технологіях. На противагу цьому в несприятливі роки виправданим буде впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Високоєфективному впровадженню інновацій сприятиме аналіз досвіду та ознайомлення зі складовими технологічного оновлення в інших бурякосійних країнах. Інноваційними технологіями вирощування цукрових буряків, високопродуктивними системами машин та ефективними системами захисту рослин і ґрунтів володіють Франція, Німеччина, Австрія. При цьому слід зазначити, що сліпе копіювання досвіду не може дати ефекту в умовах України, тому будь-яке запровадження інновацій здійснювати з урахуванням специфіки особливостей та умов функціонування вітчизняної галузі.

Важливим чинником ефективної діяльності великих бурякосійних господарств є створення умов для підвищення рівня кваліфікації їхніх керівників і професійних кадрів, що дає змогу вести господарську діяльність на науковій основі, набагато ефективніше використовують основний засіб виробництва — землю, матеріально-технічні та трудові ресурси.

ВИСНОВКИ

Узагальнення вищевикладеного дає підставу зробити висновок, що організаційно-економічний механізм є одним із важелів управління та регулювання розвитку галузевих підкомплексів. Тому дієвість його функціонування буде вище за умови узгодження дії даного механізму з господарським механізмом та системою загального менеджменту. Це пов'язано з узгодженням функцій управління та функцій організаційно-економічного механізму.

Специфіка умов функціонування галузі потребує формування відповідного організаційно-економічного механізму для регулювання її розвитку з метою досягнення визначених суспільно-економічних цілей. Складовими частинами цього механізму поряд із збалансуванням участі товаровиробників різних організаційно-правових форм господарювання, важелями щодо забезпечення виробництва якісної продукції, досягненням стійкості параметрів функціонування галузі є впорядкування функцій, забезпечення раціональності розміщення й обґрунтування напрямів диверсифікації використання продукції галузі. Ефективність використання зазначених заходів потребує відпрацювання відповідних підходів щодо оцінки дії окремих складових та заходів і всього механізму на розвиток цукробурякового виробництва.

Підвищення ефективності дії організаційно-економічного механізму можна досягти за рахунок раціоналізації впливу його окремих складових на виробничі процеси та суб'єкти господарювання галузі, а саме: упорядкування функцій, розвиток диверсифікації та поглиблення спеціалізації.

Література.

1. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: монографія / Ю.Я. Лузан. — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 470 с.
2. Варченко О.М. Ринок цукру в Україні: оптимальне поєднання ринкового та державного регулювання / О.М. Варченко. — К., 2004. — 312 с.
3. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку: монографія / [П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська, В.І. Власов та ін.]; за ред. акад. П. Т. Саблука, проф. М.Ю. Коденської. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 390 с.
4. Хаєцька О.П. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності цукробурякового виробництва: дис. на здобуття наук. ступ. к.е.н за спеціальністю 08.00.03 — економіка та управління національним господарством. — НААНУ ННЦ "ІАЕ". — К.: 2015.

5. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового підкомплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Ярчук // Економіка АПК. — 2014. — № 2. — С. 3—8.

6. Заєць О.С. Ринок цукру / О.С. Заєць. — К.: "Злагода", 1996. — 126 с.

7. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / [Шпичак О.М., Бондар О.В., Стасіневич С.А. та ін.]; за ред. О. М. Шпичака. — К.: ЗАТ "Нічлава", 2009. — 406 с.

References:

1. Luzan, Yu. Ya. (2010), *Organizational and economic mechanism of providing of development of agroindustrial production of Ukraine* [monohrafiia], National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy", Kyiv, Ukraine.
2. Varchenko, O.M. (2004), *Rynok tsukru v Ukraini: optimal'ne poiednannia rynkovoho ta derzhavnoho rehuliuвання*, [The sugar market in Ukraine: the optimal combination of market and state regulation], Kyiv, Ukraine.
3. Sabluk, P.T. Kodens'ka, M.Yu. and Vlasov, V.I. (2007), *"Tsukroburiakove vyrobnytstvo Ukrainy: problemy vidrodzhennia, perspektyvy rozvytku?": Monohrafiia* [Sugar beet production in Ukraine: problems of the revival, prospects], National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy", Kiev, Ukraine.
4. Khaiets'ka, O. P. (2015), "Organization and economic mechanism for increasing the efficiency of production of sugar beet and sugar", *Dissertation for scientific degree of Candidate of Economic sciences on speciality Economy and Management of National Economy*, National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy", Kyiv, Ukraine.
5. Mesel'-Veseliak, V. Ya. Yarchuk, M. M. (2014), "Organizational and economic improvement of sugar beet subcomplex of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 3—8.
6. Zaiets', O. S. (1996), *Rynok tsukru? [Market of sugar]*, Kiev, Ukraine.
7. Shpychak, O. M., Bondar, O. V. Stasinevych, S. A. (2009), "System of organizational and economic mechanisms of functioning of the main agricultural crop subcomplex of Ukraine" *Systema orhanizatsijno-ekonomichnykh mekhanizmiv funktsionuvannia osnovnykh ahroprodovol'chych pidkompleksiv roslinnytstva Ukrainy*; Nichlava, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 17.08.2016 р.*